

görünüleriyle de bu "medeniyet yuvaları"nın üstlendikleri misyonu yansıtmalıdır. Cumhuriyet mimarlarına göre binaların "telkin", "terbiye", "otoriteyi temsil" gücü vardır. Devlet binaları ve hükümet konakları "sade ve tevazulu, fakat otoriteyi temsil eder" nitelikte olmalıdırlar (123).

Milli değerlere sahip çıkma ile asrileşme arasında salınıp duran, bir o uca, bir bu uca yakınlaşan Cumhuriyet ideologları, kaba bir ifadeyle, "geleceklerin zincirlerini kırmak için" inşa ettirdikleri bu yapıların Türk kültürünü de temsil etmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu nedenle 30'ların hummalı inşa faaliyetlerinin aktörleri olan birçok Batılı mimara rağmen, Halkevi binalarının projelendirilip inşa edilmesinde yerli mimar ve mühendisler kullanılmıştır. Tepeden tırnağa yerli olan bu binaların içinde gerçekleştirilen faaliyetler, tepeden tırnağa "Batılı", örnek bir vatandaş tipi yaratmaya yöneliktir. Balolar, danslı çay partileri, temsiller, konserler, sergiler, kütüphanecilik hizmetleri... Halkevleri, başta "medeni nikah" olmak üzere, medeni olan her şeyin adresidir. Halkevlerinin programında yer alan tüm bu etkinlikler Cumhuriyet öncesi dönemde halkın çok büyük kesiminin adını bile duymadığı pratiklerdir. Bu nedenle yeni rejimin izlerini mahremiyet alanlarında da görmeye başlayan sıradan insan, bunun tedirginliğini uzun süre üzerinden atamayacaktır. Kimi şehir/kasabalarda bu mikro mekan (Halkevi), içerisinde yer aldığı makro mekan (şehir veya kasabanın bütünü) tarafından dışlanacak, deyim yerindeyse öksüz kalacaktır. Ancak mikro mekanın, makro mekanı dışladığı durumlar daha sık görülecektir. Halkevinin temsil ettiği zihniyet, halk kalabalığını içer(e)meyecek, ilkelerine uygun bulmayacaktır.

Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, kısa Cumhuriyet tarihinde, ideolojinin mekan üzerinde etkinlik sağlayarak zihinler üzerinde egemenlik kurma ve ideal vatandaş yaratma hedefi doğrultusunda, mimarlığı ve özellikle de Halkevi binalarını nasıl kullandığını analiz etmeyi amaçlıyor. Neşe Gurallar Ye-

şilkaya, kitapta öncelikle, ideolojinin mimarlıkla olan bağı ve mimarlık ideolojisini irdeliyor. Ardından Kemalizm'in Türkiye düşünce tarihindeki yerini anlatan bir bölüm yer alıyor. Kemalist ideolojinin mimari düzeydeki yansımalarından biri olan Halkevleri ise, kitabın analiz konusunu oluşturuyor. Yeşilkaya'nın kitabı, her şeyden önce, mimarlığın salt teknik bir uygulama alanı olmayıp, ideolojik yönlendiricilerle iş gören bir toplumsal eylem biçimi olduğunu hatırlatması açısından dikkate değer. Fen bilimleri kategorisi içinde yer alan mimarlığın sosyal bilimlerle dirsek teması halinde bulunması gerektiğini de kanıtıyor. Ki bu da bilim dalları arasındaki sınırların geçişkenliğinin artması gerektiği yolundaki güncel tartışmalara küçük bir katkı sağlayabilir.

Ancak, Yeşilkaya'nın, "siyasi erkin ideolojisinin mekan üzerine 'örtük' olarak kaydedebileceği gibi, 'direkt' bir propaganda aracı haline de getirebileceği" (19) biçimindeki, ideolojik mimarlık tanımı üzerine kurduğu argümanı, literatüre yeni bir soluk getirmekten uzak. Özellikle mimarlığı politikleştirdiği için modernizme yöneltilen eleştirilere (28) yaptığı göndermeler, modernizmden önce mimarlığın apolitik bir zanaat olduğunu – ki zanaatkar sınıfın apolitik olduğunu söylemek de imkansızdır – ima ediyor. Mekana yazılı her şeyin kaçınılmaz biçimde politik olacağı noktasından hareketle, modern çağın diğerlerinden farkının mekânın politikleşmesini ve politikanın mekansallaşmasını daha bir görünür kılması olduğu söylenebilir. Yeşilkaya bu savı ancak kitabın Sonuç bölümünde bir cümleyle söze döküyor.

Yeşilkaya'nın çalışmasının temel argümanlarından birini oluşturduğu izlenimini veren Foucault'nun "iktidar bedenleri mekana yerleştirmede" mimarlıktan yararlanır (20) savı da tartışılmadan geçilmiş olan bir sav. Kent planlamasının geçirdiği aşamalar ve kentlerin imar planlarının bugünkü durumuna bakılacak olsa, iktidar tarafından belli bir mekana yerleştirilen bedenlere, o

mekanın dar/bol gelebildiği ve hatta kimi zaman iktidarın belli bir mekana hapsediği gözlenebilir. Mekansal pratikler hep bir direniş ve teslim olma döngüsü içerisinde yaşanmaktadır. Direniş de, teslimiyet de sürekli olamamaktadır. Metropollerin devingenliği ve kaosun kaynağı da işte bu belirsizliktir.

Bu savı Halkevleri özeline uyarlayacak olursak, onu destekleyecek ipuçları elde edebiliriz. Halkevlerinin altın yıllarını yaşadığı dönemlere tanıklık edenlerin görüşlerine başvurulduğunda, aslında Halkevleri eliyle yaratılmaya çalışılan ideal fert projesinin bir ölçüde hezime uğradığı iddia edilebilir. Halkevlerinin inşa edildiği yerlerde, yerli halkın ürkek bakışlar ve tedirgin adımlarla dolaştığı "görmekli" salonları, kimi zaman bir uyarlanma sürecinin değil, bir yabancılaşmanın aracı da olabilmıştır. Yukarıdan aşağı yapılmaya çalışılan her inkılap gibi asrileşme de bir dirençle karşılaşmış, asrileştirme kurumları işlevsiz kalabilmiş veya tamamen farklı işlevlerle donanarak varlığını sürdürebilmiştir. Halkevlerinin yaşamöyküsünün karanlıkta kalmış bu yanı, Yeşilkaya'nın kitabında üzerinde durulmayan konulardan biridir. Ancak yakın Türkiye tarihindeki malzeme bolluğuna rağmen, mikro tarih çalışmalarının yetersizliği Yeşilkaya'nın çalışmasını önemsemek için yeterli bir sebep.

Popüler Kültür ve İktidar:

Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler

Nazife Güngör (der.) (1999). Ankara: Vadi Yayınları. 471 sayfa.

Derya Öcal

Günümüzde popüler kültür olgusu üzerine yapılan tartışmalar, temelde kuramsal yaklaşımlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Günlük yaşam içerisinde kültürün, her ne kadar popüler (gündemde olan) ve popülist (çoğunluğun çıkarlarına uygun görünen) olduğu iddia edilse de, gerçekte "populus"a (latince anlamında halka) ait değildir. Ekonomik çıkar ve iktidar ilişkilerinin küresel özellikler sergilemeye başladığını ve "global çoğulculuğun geri dönülemeyecek biçimde bireyleri özgülleştirdiğini" savunan yaklaşımlar, bireylerin kültürel ürünler ve etkinlikler karşısındaki konumunu mutlaklaştırmaktadırlar. Popüler kültür konusunda son yıllarda yoğunlaşan tartışmalar, toplu katılımın özgülleştiriciliğinden popüler kültürün işçi sınıfı üzerindeki hegemonisine değin geniş bir kuramsal yelpazede gerçekleşmektedir. Bu konudaki tartışmalara son katkılardan birisi de, Nazife Güngör'ün, popüler kültür söyleminin ve iktidar ilişkisinin incelendiği *Popüler Kültür ve İktidar* başlıklı derleme çalışması. Dünya genelinde yaşanan popüler kültür tartışmalarının kuramsal yönüne dikkat çekmeyi amaçlayan Nazife Güngör, çalışmasının akademik alana katkı sağlamayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Güngör'ün özetleyici bir giriş yazısı ve -biri özgün on beşi literatürün önde gelen isimlerinden çeviri olmak üzere- on altı makaleden oluşan çalışma, popüler kültür kavramının anlamlandırılmasından yola çıkarak; kuramsal tartışmaların örnek olaylarda dışavurumunu ele almaktadır. Giriş yazısında popüler kültürün kökenleri ve kitle kültüründen farkına değinen Güngör, Türkiye'de, konunun akademik çevrelerce ele alınmasının gerekliliğini ve aciliyetini vurgulamaktadır. Kitapta popüler kültürün toplumda nasıl geniş bir

paylaşım alanına sahip olduğunu ve ne gibi özelliklerinin bulunduğunu, nasıl bir işleyiş süreci içinde olduğunu ve ne tür etkiler yarattığını sorgulayan yöntembilimsel tartışmalar da dikkat çekmektedir.

Derlemenin ilk makalesini, İrfan Erdoğan'ın "Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele" başlıklı özgün çalışması oluşturmakta. Erdoğan, popüler kültürün ne olduğunu ve kimlere ait olduğunu (ve kimlere ait olmadığını) tartışmakta; kavramın yanlış anlamlandırılmalarını kategorize ederek, konuyu eleştirel bakış açısından ele almaktadır. Erdoğan'a göre, "Kültürel alan, popüler kültür dahil, egemenlik ve mücadele alanı olarak biçimlenmiştir. Popüler kültürde günümüzdeki durum, bu mücadelenin belli koşullardaki dinamik durumunu anlatır" (50). Erdoğan kapitalist sistemde egemenliğin, insanın sosyal yaşamda kendisini ve kendisine ait olanı ifade etme hakkını elinden aldığını vurgulamaktadır. Popüler kültür konusundaki egemenlik ve eleştirelilik, kitle, halk, sınıf, toplum, estetik gibi kavramlar üzerindeki farklı anlamlandırmalardan kaynaklanan üretim ve mülkiyet ilişkilerine dönük tartışmalardır. Popüler kültür, kapitalist mülkiyet yapısının bir parçasıdır ve üretiminin, dağıtımının, kullanımının vs. serbestçe işlediğini öne sürmek imkansızdır. Ekonomik anlamda serbest piyasa, örgütlülüğü anlatır; örgütlülük de mülkiyet yapısını, üretim ilişkilerini ve güç uygulamalarını... Her piyasada olduğu gibi kültürel ürünlerin tüketilmesi süreci de diğer sosyal yapıların ve güç ilişkilerinin içindeliğine, diğer sosyal yapılar ve güç ilişkileriyle birlikteliğe ve çakışmaya atıf yapmaktadır. Eleştirel bakışın popüler kültür konusuna yaklaşımı Stuart Hall'da devlet-hukuk-ekonomik egemenlik çerçevesinden hareketle bir kültür modelinin nasıl oluştuğunu, "o modelin nasıl bir süre için, bir çeşit üstünlük kazandığını, belirli bir toplumsal gücün veya toplumsal güçler ittifakının (yine bir süre için) kültürel liderliğini güvenceye aldığını, egemenlik altına alınan sınıfları nasıl ikincil konuma düşürüp sabitlediğini" (132) gösteren bir durum tespiti şeklinde ifade edilebildiği gibi; Mic-

heal Real'in vurguladığı, salt negatif yön içermeyen, "bağımlı ve muhalif kodları destekleyecek güçlendirici-güdüleyici imgeler, anlatılar ve ideallerin yaratımı" talebini de beraberinde getiren şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Eleştirelilik, kendine ister mevcudun yanlışlığını, isterse alternatifin önerilmesini ve doğruluğunu konu edinsin, sosyal yapı ve güç ilişkilerinden sıyrılamayacağı için tıpkı egemen yaklaşımlar gibi öznel ve ideolojiktir. Curran ve Sparks'ın "farklı entelektüel gelenek ve disiplinlerden gelen bir çok çalışma, farklı izleyici gruplarının, aynı iletilerden farklı zevkler ve tatlar alabildiklerini, kimisinin iletişimin anlamının karşısında dururken kiminin de ondan yana bir tavır içinde okumasını yaptığı görülmüştür. Dolayısıyla da söz konusu anlamın, iletişimin ve izleyicinin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır" (449) sözleriyle tanımladıkları bireyin medya karşısındaki eleştireliliği dikkatle sorgulanması gereken bir konudur. İletişimde mesajı alan bireyler, mesajın göndericisi, bu mesajları aktaran kitle iletişim araçları ve bu araçlardan iletilen mesajlar da olduğu gibi toplumsal yaşam gerçekleri içinde belli bir yer almakta ve bu yere ve bu yerdeki girişimlerin biçimine göre bir anlam kazanmaktadır (Erdoğan, 1997). Popüler kültüre eleştiri/direniş/karşıtlık, medyanın okunması/dinlenmesi/izlenmesi sürecinde değil; günlük pratiklerin ve üretim ilişkilerinin içerisinde gerçeklik kazanır.

Popüler kültür çalışmalarında eleştirel yaklaşımın sahip araştırmalar, belirli zaman ve yerdeki güç ilişkilerinin kültürel iktidarı ortaya çıkarmasını ve iktidarın sürdürülmesini inceledikleri kadar, diğer eleştirel yaklaşımlara karşı kendi anlamlandırmalarını da konumlandırmalıdır. Nazife Güngör'ün bu derleme çalışması içinde yer verdiği farklı (Abercrombie, Lash ve Longhurst'un realizm, Real'in marksist, Hodge'nin dilbilim, Ress'in yapısal, Schumway'in postyapısal) eleştirelilik yaklaşımları göstermektedir ki; konunun çok boyutluluğu "popüler kültür çalışmalarında yöntem sorununu" öne çıkarmaktadır. Popüler kültür araştırmalarına özgü

bir yöntem öneren N. G. Canliani, "Kültür ve İktidar Araştırmalarının Durumu" başlıklı makalesinde, popüler kültür araştırmalarının eski alışkanlıklardan kurtulma çabası güden bireyin faaliyetlerine yönelmesi gerekliliğini savunmaktadır: "Popüler kültür, egemen kültürün bir yansıması değildir ya da bağımlı sınıfların egemen kültürden bağımsız bir yarattığı anlamına gelmez. Araştırma kendi kendisini oluşturan şu üç süreci kapsamalı: a) ekonomik ve kültürel ürünlerin üretim ve tüketim sürecinde yer alan farklı sınıf, etnik ve sosyal gruba göre eşitsiz dağılımları, b) yine bu katmanların gereksinimlerinin kendine özgü tatmini ve yaşam koşullarının karakteristik ayrıntılandırılması, c) çelişkileri dengelemek, etkileşimi yenilemek için yapılan değiş tokuş ve ürünlerin dağılımı için popüler ve egemen sınıfların karşı karşıya gelip çatışması" (151-152). Kanımızca popüler kültür araştırmaları özgün bir yöntem geliştirilmesinden çok, farklı yöntemlerin kullanıldığı bütüncül bir özellik taşımalıdır. Bütüncüllük, eleştirel yaklaşımların güç ilişkilerini ve iktidar olgusunu irdeledikleri süreçte kullandıkları yöntemler ile farklı eleştirel yaklaşımları anlamlandırma, çözümlenme ve kendi yaklaşımlarını konumlandırma çabalarında kullandıkları yöntemlerin biraradalığı olarak ele alınmalıdır.

Bu bağlamda, Nazife Güngör'ün *Popüler Kültür ve İktidar* başlıklı derlemesi ayrı bir önem kazanmakta, akademik çevrelerin ve genelde okurların, konuya birbirinden farklı pek çok boyuttan yaklaşımlarını sağlamaya yönelik bir amaç gütmektedir. Bu hacimli çalışmanın, kimi yerlerinde karşılaşılan yazım hatalarına ve girişte bahsi geçen Douglas Kellner'in çalışmasına yer verilmemiş olmasına rağmen, konuyla ilgilenen araştırmacı ve okurlar için çok önemli bir eksikliği kapattığı ortadadır. Bu derleme, önümüzdeki dönemde yapılacak benzer çalışmalarla, popüler kültür alanının hakkettiği akademik popüleriteyi bulması umudunu da beraberinde getirmektedir.